

Μνήμων

Τόμ. 39 (2022)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΜΑΡΙΑ ΑΡΒΑΝΙΘΗ, Σπαθιά και άλλα όπλα: Στοιχεία για τον αφοπλισμό των μη Μουσουλμάνων στα χάνια της Κωνσταντινούπολης, Μάρτιος – Απρίλιος 1821 ● ΣΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, Ένα νησί σε δύο επικράτειες: Η Κάλυμνος ανάμεσα στην Ελληνική Επανάσταση και την οθωμανική εξουσία (1824-1825) ● ΜΗΝΑΣ ΑΝΤΥΠΙΑΣ, Σπογγαλιεντικές συντροφίες και επιχειρήσεις στην Ύδρα στα τέλη της Επανάστασης και τα πρώτα χρόνια της οθωμανικής περιόδου (1830-1840) ● ΣΩΤΗΡΟΤΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Το θεσμικό πλαίσιο και η γραφειοκρατία της αποκατάστασης των αγωνιστών της Ελληνικής Επανάστασης (1821-1906) ● ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΥΡΡΙΗ, Η ώρα της ανταλλαγής. Οι ανταλλάξιμοι Μουσουλμάνοι στον τοπικό Τύπο: Οι περιπτώσεις της Κρήτης και της Μακεδονίας ● ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ – ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ – ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΜΕΛΙΟΥ, Από τη Βιθνία στην Ελλάδα: Πτυχές της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής στον τόπο προέλευσης και εγκατάστασης μέσα από το Αρχείο Προφορικής Παράδοσης του ΚΜΣ ● ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΑΡΑΛΗ, Ο «τεκμηριωτικός» φακός της αιωνιότητας του αίματος: Οι φωτογραφικοί απαλλαγισμοί της Nelly's και η εποχή τους ● ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, Τα τοπικά οικονομικά δίκτυα των Ομάδων Ενδύλων Καταθιωκομένων Αγρονιστών (ΟΕΚΑ) ως πρώιμο στάδιο του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΑΡΤΟΜΑΤΣΙΔΗ – ΝΑΤΑΛΙΑ ΤΣΟΥΡΜΑ, Δημογραφικές μεταβολές στην Ελλάδα της Κατοχής (1941-1944/45): Μια ιστοριογραφική προσέγγιση της πληθυσμιακής κινήτικότητας

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΟΪΡΑΣ, Δύο οθωμανικά τεκμήρια για τον Ρήγα ● ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΣΦΟΙΝΗ, «Μια πιστή εικόνα της Ελλάδας»: Από το ημερολόγιο του ιρλανδού φιλέλληνα James Emerson (1825) ● ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ, Οι ενθυμήσεις του Μακρυμηνού Λαμπρινού Κ. Δημαρχόπουλου, 1821-1866 ● ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Μερικές σκέψεις για τη ζωή, το επιστημονικό έργο και την ποικίλη δράση του Αντωνίου Σιγάλα

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Εκδόσεις για το 1821. Μια δεύτερη αοτιτύμηση: Χάρης Αθανασιάδης, Δημήτρης Δ. Αρβανιτάκης, Σίμος Μπούζικης, Μεγάλης Σωτηρόπουλος, Άννα Αθανασούλη, Παναγιώτης Στάθης ως Ευθύμιος Μαχαίρας, Βασιλική Θεοδώρα, Νικόλαος Αβραάμ, Κατερίνα Γαρδίκια, Δημήτρης Γαργής, Ζωή Καζάκου

39

ΑΘΗΝΑ 2022

Κωστής Γκοτσινας, Επί της ουσίας. Ιστορία των ναρκωτικών στην Ελλάδα (1875-1950), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2021

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΔΙΚΑ

doi: [10.12681/mnimon.37436](https://doi.org/10.12681/mnimon.37436)

Copyright © 2024, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΓΑΡΔΙΚΑ Κ. (2024). Κωστής Γκοτσινας, Επί της ουσίας. Ιστορία των ναρκωτικών στην Ελλάδα (1875-1950), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2021. *Μνήμων*, 39, 367–370. <https://doi.org/10.12681/mnimon.37436>

ρησε ο συγγραφέας, δίνοντας έμφαση στα γεγονότα της μονής Αγίου Παύλου, υπογραμμίζοντας ότι αυτά δεν αποτελούσαν αντίσταση κατά της εξουσίας του Πατριαρχείου, ούτε σχετίζονταν με το ζήτημα του πανσλαβισμού, καθόσον αφορούσαν αποκλειστικά την απομάκρυνση ενός κακού ηγούμενου, ο οποίος δεν ήταν σλαβικής καταγωγής, όπως αρχικά είχε θεωρηθεί. Ακολουθεί το κείμενο της μετάφρασης του φερμανιού του Μαχμούτ Β', του έτους 1834, με το οποίο ανανεώνονταν τα προνόμια των μονών του Αγίου Όρους.

Τελευταίο κείμενο και μεγαλύτερο σε έκταση όλων των άλλων, είναι το «Ο Άθως και ο Πανσλαβισμός» του Μ. Γ. Σακελλαρίου, το οποίο δημοσιεύτηκε σε δώδεκα συνέχειες στον *Νεολόγο* της Κωνσταντινούπολης, από τις 9 Ιανουαρίου έως τις 15 Μαρτίου 1873, και βασίζεται, σε μεγάλο βαθμό, στο υλικό που παραχώρησε ο Αλ. Λυκούργος στον Μ. Γ. Σακελλαρίου. Σημαντική είναι η προσθήκη στο κείμενο και των αποσπασμάτων από το πρωτότυπο χειρόγραφο, που δεν είχαν συμπεριληφθεί στο κείμενο του *Νεολόγου*, τα οποία παρατίθενται σε υποσημειώσεις.

Το βιβλίο *Άθως και πανσλαβισμός*. Από το αρχείο Αλέξανδρου Λυκούργου της Φωτεινής Ασημακοπούλου καθίσταται απαραίτητο για την κατανόηση των γεγονότων που σχετίζονται με την πανσλαβιστική πολιτική της Ρωσίας στον Άθω κατά τον 19ο αιώνα, καθώς δεν έχει αναδειχθεί ακόμα το μεγαλύτερο μέρος των σχετικών πρωτογενών πηγών, ιδιαιτέρως τα σχετικά αρχεία των αγιορειτικών μονών. Η συγγραφέας κατορθώνει να διαχειριστεί εύστοχα και να αναδείξει το υλικό που αφορά σε μια περίοδο της ιστορίας του Αγίου Όρους που είναι εν πολλοίς άγνωστη και για την οποία τα τότε δημοσιευμένα κείμενα είναι κατά κύριο λόγο απότοκα της πολιτικής και ιδεολογικής διαμάχης της εποχής. Προϊόν εμβριθούς πρωτογενούς και δευτερογενούς έρευνας, το βιβλίο αναδεικνύει ζητήματα που σχετίζονται με τη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου στο Άγιον Όρος, τις σχέσεις μεταξύ μοναχών διάφορων εθνικοτήτων αλλά και τη γενικότερη ρωσική πανσλαβιστική πολιτική στον Άθω και τις προεκτάσεις της, αποτελώντας σημαντική συμβολή και αφετηρία για μελλοντικές μελέτες γύρω από την ιστορία του Άθω κατά το β' μισό του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΙΒΑΝΟΣ

Κωστής Γκοτσίνας, *Επί της ουσίας. Ιστορία των ναρκωτικών στην Ελλάδα (1875-1950)*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2021, 528 σ.

Ο επισκέπτης του Metropolitan Museum της Νέας Υόρκης μέχρι πρόσφατα βρισκόταν μπροστά στην επώνυμη πτέρυγα Sackler που φιλοξενεί μνημειακές αιγυπτιακές αρχαιότητες. Η πτέρυγα αυτή είναι δωρεά της ισχυρής οικογένειας των ιδιοκτητών της φαρμακοβιομηχανίας Purdue των Ηνωμένων Πολιτειών. Ύστερα από εκατοντάδες χιλιάδες θανάτους και χιλιάδες κατεστραμμένες οικογένειες από την επιδημία οπιοειδών που, με τη συνταγογράφηση πρόθυμων ιατρών, έπληξε τη χώρα, ιδίως τα φτωχότερα εργατικά της στρώματα, μετά από σειρά καταδικαστικών αποφάσεων, πολλοί από τους επιστημονικούς και πολιτιστικούς φορείς, για

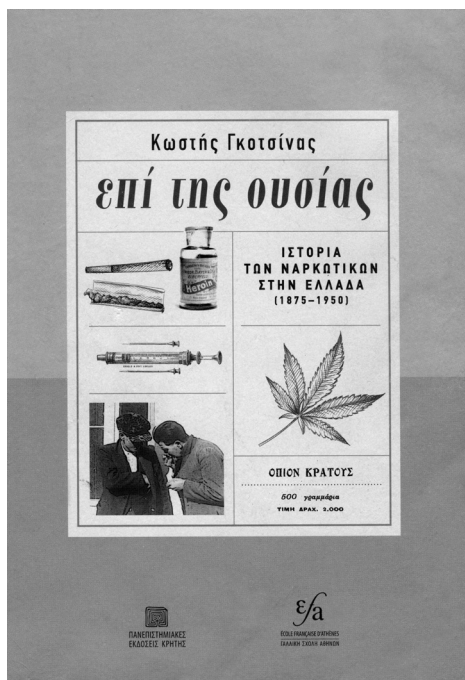
παράδειγμα το Βρετανικό Μουσείο και το Μουσείο του Λούβρου, τους οποίους επιχορηγούσαν για τη διάχυση του κοινωνικού τους κύρους, αρνήθηκαν να συνεχίσουν την διεθνή προβολή του τοξικού αυτού ονόματος.

Σήμερα η οικογένεια Sackler είναι εμβληματική της πιο κυνικής κερδοσκοπίας από την προώθηση στην κοινωνία ναρκωτικών ουσιών, παραγωγής της Big Pharma. Δεν είναι όμως οι πρώτοι διδάξαντες. Όπως μαθαίνουμε από το πρόσφατο βιβλίο του ιστορικού Κωστή Γκοτσίνα, τόσο η μορφίνη όσο και η ηρωίνη αρχικά ήσαν απόλυτα νόμιμα προϊόντα της φαρμακοβιομηχανίας, που είχαν την αφετηρία τους στην ιατρική χρήση –για παράδειγμα σε τραυματίες των ευρωπαϊκών πολέμων–, και, όπως τα προϊόντα της Purdue Pharma, απέβλεπαν στην ανακούφιση του σωματικού πόνου.

Όσο και αν η εξάρτηση από εθιστικές ουσίες εξακολουθεί να είναι ένα από τα οξύτερα προβλήματα των δυτικών κοινωνιών στην αρχή του 21ου αιώνα, είναι δύσκολο να οριοθετηθούν οι πρακτικές και οι νοηματοδοτήσεις που εμπλέκονται στη μελέτη και τον λόγο περί ναρκωτικών, όπως γίνεται σαφές από την έρευνα του Γκοτσίνα. Χαρακτηριστικά, η ιστορία που αφηγείται είναι γεμάτη από παράδοξα, τα οποία όμως έχουν τη δική τους εσωτερική λογική. Τέτοιο παράδοξο ήταν, για παράδειγμα, η περίπτωση της κάνναβης στην Ελλάδα στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, η καλλιέργεια της οποίας νομιμοποιείτο μέσω της στρεμματικής της φορολόγησης από τις κρατικές αρχές και έτσι συνέβαλλε στη δημόσια οικονομία, ενώ ο περιορισμός ή ακόμη η απαγόρευση της πώλησής της έβρισκε μέσα στην ελληνική Βουλή τα «παράθυρα», από τα οποία επωφελούνταν οι καλλιεργητές ινδικής κάνναβης χωρικοί/ψηφοφόροι της Πελοποννήσου. Ο περιορισμός της καλλιέργειας επήλθε λιγότερο από τις απαγορεύσεις και περισσότερο από την υποκατάσταση του αποδοτικότερου καπνού στη θέση της κάνναβης. Επίσης, ενώ μετά από αλλεπάλληλες προσπάθειες συμμόρφωσης της ελληνικής πολιτείας με τις διεθνείς συμβάσεις για τον περιορισμό της εμπορίας των ναρκωτικών, στην Ελλάδα του μεσοπολέμου υπήρχαν πάντοτε τρόποι να «διαρρεύσουν» από τις κρατικές αποθήκες προς την αγορά ποσότητες μορφίνης, προορισμένης για ιατρική χρήση, για παράδειγμα κάποιες ποσότητες που είχαν περιέλθει στη χώρα ως μέρος των εις είδος γερμανικών πολεμικών αποζημιώσεων του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου.

Μία από τις πολλές αρετές του βιβλίου είναι ότι ο Γκοτσίνας τοποθετεί την ιστορία της χρήσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα στο πλαίσιο της ιστορίας της νεωτερικότητας. Όσο και αν ο εθισμός στις ψυχοδραστικές ουσίες έχει μακρύ παρελθόν στις προνεωτερικές κοινωνίες, το φαινόμενο των εξαρτήσεων, από τα μέσα του 19ου αιώνα και εξής, εισήλθε σε μια ποιοτικά διαφορετική περίοδο, αφενός με την είσοδο νέων, βιομηχανικά παραγόμενων ουσιών της χημικής βιομηχανίας, αφετέρου με την αλλαγή του κοινωνικού πλαισίου αναφοράς, με άλλα λόγια καθώς ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, εκτοπισμένα, με τις νέες, πιστικές συνθήκες των πόλεων, δημιουργούσαν εστίες διάδοσης εξαρτησιογόνων ουσιών, συχνά μετά από εκτεταμένη ανακουφιστική και ενδεδειγμένη από την ιατρική επιστήμη χρήση τους στη διάρκεια των πολεμικών συγχρούσεων. Τα παραπάνω συνοδεύτηκαν από τη συνακόλουθη κατασκευή του τοξικομανούς ως διακριτής κοινωνικής κατηγορίας.

Σχετικά με την αντιμετώπιση των εθιστικών ουσιών ως κοινωνικού και όχι ιατρικού ζητήματος, το διεθνές περιβάλλον είναι σημαντικό, σε πολλά επίπεδα, για την ανάλυση του Γκοτσίνα τόσο σε σχέση με τη διάδοση των ουσιών όσο και

με την οργάνωση της καταπολέμησής τους με τη σύγκληση διασκέψεων, τη σύναψη διεθνών συμβάσεων, για παράδειγμα στο πλαίσιο της Κοινωνίας των Εθνών, αλλά και σε σχέση με τη διάχυση των τεχνολογιών χρήσης των ουσιών, π.χ. την αλλαγή στη χρήση της ηρωίνης από εισπνεόμενη σε ενέσιμη λήψη, με επακόλουθο την κατακόρυφη αύξηση της επιδραστικότητάς της. Στο ίδιο πνεύμα, δηλαδή από τη σκοπιά της ιστορίας της διακίνησης των ουσιών, ο συγγραφέας παρακολουθεί την προσαρμογή των παραγωγών ηρωίνης στις πολιτικές διώξης των κρατών της Δύσης, με τη μετακίνηση και εγκατάσταση εγκατάσταση μικρής κλίμακας εργαστηρίων στην ανατολική Ευρώπη (συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας) και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ταυτόχρονα, ο συγγραφέας παρακολουθεί την επικράτηση μικρών οικογενειακών διεθνικών

εμπορικών δικτύων διακινητών απαγορευμένων ουσιών, δηλαδή λαθρεμπορικών δικτύων στα οποία δραστηριοποιήθηκαν και Έλληνες.

Ο Γκοτσίνας στρέφει την έρευνά του σε ευρύ φάσμα της κοινωνικής πυραμίδας, από τα καταγώγια και τους καταδότες των Αρχών έως τα δίκτυα της εμπορίας των ναρκωτικών και τα «σαλόνια» της υψηλής κοινωνίας της πρωτεύουσας αλλά και σε πρόσωπα, άνδρες και γυναίκες, που κινούνταν ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις, ανάμεσα στην κοινωνική ελίτ και τα ψυχιατρεία ή λειτουργούν μέσα στο κοινωνικό χωνευτήρι του στρατού. Συχνά χρησιμοποιεί στοιχεία μικροϊστορίας, για να φωτίσει τη σύνθετη πραγματικότητα του χρήστη και του δώκτη του. Σε αυτόν τον μικρόκοσμο τον βοηθά να διεισδύσει η ευρηματική αξιοποίηση πηγών όπως το περιθωριακό τραγούδι, η λογοτεχνία, οι μικρές ειδήσεις των εφημερίδων αλλά και τα προσωπικά αρχεία των πρωταγωνιστών της διώξης των ναρκωτικών.

Εμβληματικές στην ανάλυση του Γκοτσίνια είναι οι διαφορετικές κοουλτούρες γύρω από τον χασισοπότη αφενός και τον πρεζάκια χρήστη της ηρωίνης αφετέρου, όσο και αν στην κοινωνική πραγματικότητα οι κόσμοι τους δεν ήταν εντελώς διακριτοί. Πιο παραδοσιακός, ανατολίτικος, ο πρώτος, πιο μοντέρνος, επηρεασμένος από τη Δύση ο δεύτερος και με μικρότερη ανοχή από τις δικτατικές Αρχές. Άλλωστε, η είσοδος της ηρωίνης στην Ελλάδα τοποθετείται στα μέσα της δεκαετίας του 1920 και ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1930. Σημαντικοί, επίσης, είναι και οι διαφορετικοί λόγοι που αναπτύχθηκαν γύρω από την τοξικομανία, των επιστημόνων (νομικών, γιατρών), των πολιτικών και των δημοσιογράφων. Υγιεινιστικές ιδέες, ευγονικός

λόγος, εθνικές ανησυχίες, κίνδυνος για τη φυλή αλλά και κοινωνική ηθική και πολιτική πολεμική αντανακλώνται μέσα από παραδείγματα από το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, κυρίως όμως από την περίοδο του μεσοπολέμου.

Ο Κωστής Γκοτσίνας κατορθώνει να ιστοριοποιήσει τις αξιολογικές κρίσεις που συνδέονται με το παρελθόν αλλά και το παρόν της χρήσης ψυχοδραστικών ουσιών, όσο επώδυνο και αν είναι αυτό το κοινωνικό ζήτημα. Οι εκτιμήσεις για το εύρος του πληθυσμού των τοξικομανών του μεσοπολέμου ποικίλλουν σημαντικά. Ωστόσο, το βιβλίο *Επί της ουσίας*, παρά το φαινομενικά εξειδικευμένο θέμα του, είναι ένα συνθετικό έργο κοινωνικής ιστορίας που αποτελεί επίτευγμα για τη νεότερη ελληνική ιστοριογραφία.

KATEPINA ΓΑΡΔΙΚΑ

Πολυμέρης Βόγλης, *Δυναμική αντίσταση. Υποκειμενικότητα, πολιτική βία και αντιδικτατορικός αγώνας 1967-1974*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2022, 269 σ.

Το τελευταίο βιβλίο του Πολυμέρη Βόγλη αποτελεί μια σημαντική ιστορική μονογραφία για ένα ολόκληρο ως σήμερα ανερευνήτο θέμα. Συνιστά μια διεισδυτική όσο και συστηματική μελέτη της δυναμικής αντιδικτατορικής αντίστασης, ένα έργο δύσκολο και σίγουρα όχι αυτονόητο. Το βιβλίο έρχεται να καλύψει ένα υπαρκτό ιστοριογραφικό κενό. Τα τελευταία χρόνια, με ιδιαίτερη πύκνωση την τελευταία δεκαετία, οι ιστορικοί έχουν αρχίσει να καταπιάνονται με πτυχές του αντιδικτατορικού αγώνα της περιόδου 1967-1974. Αψευδή μάρτυρα του αυξημένου ιστοριογραφικού ενδιαφέροντος συνιστούν τόσο οι διδακτορικές διατριβές που έχουν εκπονηθεί για σχετικά θέματα, όσο και κάποιες μονογραφίες. Ωστόσο, στη συντριπτική τους πλειονότητα τα έργα αυτά ασχολούνται με το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα των ετών 1972-1973 και το Πολυτεχνείο ή εν γένει με τη συγκριτικά πιο μαζική αντίσταση της δεύτερης φάσης της δικτατορίας (ΕΜΕΠ, Κίνημα του Ναυτικού κ.ά.). Η δυναμική αντίσταση ενάντια στη χούντα, η αντιδικτατορική δράση που μετέλη βίαια μέσα, είχε παραμείνει ερευνητικά αχαρτογράφητη, terra incognita ιστοριογραφικά. Όμως δεν είναι όλα τα ιστοριογραφικά κενά ίδια, στο μέτρο που καθένα εξ αυτών φέρει διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά. Με άλλα λόγια, ορισμένα ιστοριογραφικά ζητήματα παραμένουν κενά και ανερευνήτα μέχρι να αποφασίσει κάποιος ιστορικός να τα ερευνήσει, ενώ άλλα παραμένουν τέτοια γιατί οι ιστορικοί τα αποφεύγουν και προτιμούν να μην τα «ακουμπούν». Τα θέματα της πρώτης κατηγορίας κάποτε καλύπτονται. Τα δεύτερα, ακριβώς λόγω της ακανθώδους και συχνά «δηλητηριασμένης» περιρρέουσας ατμόσφαιρας, δεν είναι καθόλου αυτονόητο ότι θα αποτελέσουν αντικείμενο ιστορικής πραγμάτευσης.

Γιατί όμως είναι δύσκολο το θέμα του Βόγλη; Τι σημαίνει «δύσκολο θέμα» για έναν ιστορικό; Παρακάτω εστιάζω σε τρεις συγκεκριμένες δυσκολίες της *Δυναμικής αντίστασης*. Η πρώτη και μεγαλύτερη δυσκολία έγκειται στο πέπλο σιωπής που έχει μεταπολιτευτικά καλύψει το ζήτημα της δυναμικής αντίστασης. Ο Βόγλης ιστοριοποιεί την πολιτική βία κατά της στρατιωτικής δικτατορίας του 1967-1974, αυτήν που εύστοχα ονομάζει «δυναμική αντίσταση». Για τα δρώντα υποκείμενα αυτής της ιστορίας, η συγκεκριμένη μορφή αντίστασης αποτελεί εμπειρία που αρ-